

ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ І ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

PROGRAMS FOR IN-SERVICE EDUCATION OF TEACHERS UNDER THE CONDITIONS OF THE IMPLEMENTATION OF THE STATE STANDARD OF BASIC AND COMPLETE GENERAL SECONDARY EDUCATION

Якість реалізації завдань Нової української школи є у прямій залежності від рівня професійних компетентностей педагогів. Зважаючи на необхідність оперативного реагування системи ППО на зміни у загальній середній освіті, зокрема, впровадження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, важливо проаналізувати ключові підходи до розроблення й впровадження освітніх програм курсів ПК задля якісного забезпечення розвитку професійних компетентностей вчителів НУШ, сприяння їх готовності до реалізації завдань Державного стандарту. Програми підвищення кваліфікації, що реалізуються різними суб'єктами як складова формальної освіти, їх зміст і форми мають базуватися на методологічних підвалинах функціонування освітньої галузі та спрямовуватися на підготовку вчителів до роботи за новими Державними стандартами базової і повної загальної середньої освіти, сприяти розвитку їх загальних і професійних компетентностей. Необхідним у процесі розроблення освітніх програм підвищення кваліфікації є дотримання вимог професійного стандарту за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти», врахування особливостей освіти дорослих, сучасних викликів функціонування освіти, ключових принципів андрагогіки: гуманізм, демократизм, безбар'єрність і свобода вибору, відкритість і прозорість, доступність, мобільність, партнерська взаємодія та узгодженість дій, практико орієнтованість, випереджувальний характер, диференціація змісту й форм, неперервність професійного розвитку. Одним з найбільш важливих принципів побудови програм ПК є принцип диференціації, що передбачає максимальне врахування змісту навчання, зокрема, програми ПК для різних освітніх галузей і розкривати не лише спільні для всіх категорій вчителів підходи до реалізації завдань НУШ, але й розкривати специфіку Державного стандарту для педагогів кожної окремо взятої галузі. Особливої уваги в умовах сьогодення потребує питання підготовки педагогів до подолання освітніх втрат, що можуть бути спричинені як індивідуальними, так і структурними чинниками, зокрема масштабними надзвичайними ситуаціями (вплив пандемії COVID-19, повномасштабна війна). Саме тому у змісті курсів ПК варто передбачити розгляд поняття «освітні втрати», питання організації тьюторства і додаткових компенсаційних занять, а також психологічної підтримки учасників освітнього процесу.

Ключові слова: підвищення кваліфікації, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, освітні програми, компетентності, принципи андрагогіки, диференціація.

The quality of implementation of the tasks of the New Ukrainian School is directly depends on the level of professional competence of teachers. Taking into account the need for prompt response of the post-graduate education to changes in general secondary education, in particular, the implementation of the State Standard of basic and full general secondary education, it is important to analyze the key approaches to the development and implementation of educational programs of in-service courses in order to qualitatively ensure the development of the professional competences of teachers of the New Ukrainian School, promoting their readiness to the implementation of the tasks of the State Standard. Professional development programs implemented by various entities as a component of formal education, their content and forms should be based on the methodological foundations of the functioning of the educational sector and be aimed at preparing teachers to work according to the new State standards of basic and comprehensive general secondary education, promote the development of their general and professional competences. Necessary in the process of developing educational programs of professional development is compliance with the requirements of the professional standard for the profession «Teacher of a general secondary education institution», taking into account the peculiarities of adult education, modern challenges of the functioning of education, key principles of andragogy: humanism, democracy, barrier-free and freedom of choice, openness and transparency, accessibility, mobility, partnership interaction and consistency of actions, practical orientation, anticipatory nature, differentiation of content and forms, continuity of professional development. One of the most important principles of building in-service programs is the principle of differentiation, which provides for maximum consideration of the content of education, in particular, in-service programs for various educational fields and to reveal not only the common approaches to the implementation of the tasks of the New Ukrainian School for all categories of teachers, but also to reveal the specifics of the State Standard for Teachers of each branch. In today's conditions, the issue of training teachers to overcome educational losses that can be caused by both individual and structural factors, including large-scale emergency situations (impact of the COVID-19 pandemic, full-scale war), requires special attention. That is why the content of in-service courses should consider the content of the concept «educational losses», the issue of organizing tutoring and additional compensatory classes, as well as psychological support of all participants in the educational process.

Key words: In-Service Education, State standards of basic and full general secondary education, educational programs, competences, principles of andragogy, differentiation.

УДК 378.046.4-051:005(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.4>

Клокар Н.І.,
докт. пед. наук, професор,
ст. науковий співробітник
Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»

Постановка проблеми. Зміни в системі загальної середньої освіти, що зумовлені вимогами часу, зокрема, процесом входження України у світовий освітній простір, пошуками ефективних шляхів модернізації змісту й форм навчання учнів шкіл, реалізацією завдань Концепції «Нова українська школа», активним впровадженням інформаційно-цифрових технологій спонукали систему післядипломної педагогічної освіти (ППО) до перезавантаження, радикального оновлення існуючих та створення інноваційних освітніх програм підвищення кваліфікації (ПК) педагогічних працівників і керівників закладів освіти, що передбачають їх глибоке занурення у сутність Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Державний стандарт) [1] й спрямовані на розвиток відповідних компетентностей тих, хто навчає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійного розвитку педагогів, ролі курсів ПК в удосконаленні фахової майстерності вчителя були і залишаються у полі зору зарубіжних та вітчизняних дослідників. Проблема розвитку професійності педагогів розкривається у роботах Р.В. Буллоу, Д. Керролл, Дж. Галло-Фокс, Ф. Кортхаген, С. Пінг, Р. Себастьян, А. Кришнамачарі та ін. Так, дослідник Е. Осамвоні вважає, що відсутність підвищення кваліфікації гальмуватиме професійний розвиток вчителів. Аналізуючи проблеми підвищення кваліфікації вчителів, він подає авторське бачення розроблення програми розвитку педагогічного персоналу закладу освіти, спрямованої на допомогу в оновленні знань, накопиченого досвіду, розвитку навичок і компетентностей. На думку дослідника, підвищення кваліфікації дозволяє проводити такі заходи, як семінари, практикуми, конференції, заняття, виставки тощо, що мають на меті розвиток і вдосконалення працівників з самого початку професійної діяльності до виходу на пенсію [2]. Також варто виокремити і зростання частки досліджень присвячених підготовці андрагогів, які мають володіти відповідними компетентностями для навчання вчителів, оскільки багато країн, зокрема Сполучені Штати, Великобританія, Австралія та Китай, включили професійне навчання та розвиток вчителів до своїх планів реформування освіти [3].

Питання вдосконалення професійної підготовки вчителів на курсах підвищення кваліфікації педагогічних кадрів активно досліджують і українські вчені: Н. Білик, В. Буренко, О. Денисюк, Ю. Завалевський, В. Зелюк, В. Наумова, К. Колос, Н. Мукан, В. Олійник, М. Скрипник, М. Соловей, Н. Титаренко та ін. Серед численних практико орієнтованих напрацювань, що розкривають питання післядипломної педагогічної освіти і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, варто виділити «Типові навчальні плани та анотовані програми

підвищення кваліфікації педагогічних працівників системи загальної середньої освіти: методичні рекомендації для інститутів післядипломної педагогічної освіти» (за заг. ред. Л. Даниленко), у яких на ключових засадах андрагогіки обґрунтовуються методичні рекомендації щодо розроблення освітніх програм з ПК педагогічних працівників. В основі таких програм – модульна структура навчальних планів, яка складається з соціально-гуманітарного (10 % год. від загальної кількості годин освітньої програми), професійного (80 % год.) та діагностичного (10 % год.) модулів [4]. У продовження цієї думки варто звернутися до досліджень В. Буренко, в яких обґрунтовується думка щодо врахування андрагогічного підходу до організації навчального процесу удосконалення професійної підготовки вчителів на курсах підвищення кваліфікації, а саме: мотиваційної готовності вчителів до навчання, основних принципів навчання дорослої людини (самостійне навчання, спільна діяльність, опора на досвід, системність, індивідуальність, контекстність, актуалізація, самосвідомість, еkleктичність), відбору активних форм і методів роботи з розвитку професійних умінь, ролі викладача у створенні оптимальних умов для формування професійної компетентності вчителя, а також характерних особливостей дорослих [5]. Актуальні питання дієвих механізмів маркетингових послуг і ключових засад управління підвищенням кваліфікації педагогів в умовах відкритої освіти, розвитку управлінських і громадянських компетентностей директорів шкіл у процесі підвищення кваліфікації розкриваються у публікаціях Н. Клокар [6]. Однак, питання розроблення і впровадження освітніх програм підвищення кваліфікації педагогів у їх взаємозв'язку з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти науковцями не розкриваються.

Мета статті полягає у розкритті взаємозв'язку освітніх програм підвищення кваліфікації як складових професійного розвитку педагогів Нової української школи і впровадження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти.

Стаття є складовою дослідження, яке проводиться у рамках НДР «Науково-методичні засади організації та проведення дослідно-експериментальної роботи в навчальних закладах України у контексті реалізації Концепції Нової української школи: 2017-2024 рр. 0117U006233, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (далі – Інститут).

Методика дослідження. В експериментальному дослідженні, в основі якого системний підхід, використано загальнонаукові емпіричні методи: спостереження за роботою суб'єктів ПК, співбесіди з авторами/розробниками програм ПК, опитування слухачів курсів ПК, вивчення опису та особливостей типових і освітніх програм ПК; теоретичні методи: аналіз типових і освітніх

програм ПК для педагогів НУШ за проблематикою, освітніми галузями, ефективністю різних форм ПК, вивчення та узагальнення результатів опитування й тестування слухачів і, відповідно, визначення як конкретних проблем, що є характерними для процесу ПК на етапі впровадження Державного стандарту в початковій школі, 5-6 кл. базової школи, так і загальних тенденцій, їх взаємозв'язку.

Виклад основних результатів дослідження.

Державний стандарт, який визначає вимоги до освіченості учнів основної й старшої школи і ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів, передбачає формування в учнів ключових компетентностей, які здатні забезпечити високопрофесійні вчителі. У досягненні поставленого завдання важливу роль, поряд з неформальною та інформальною освітою, відіграє саме формальна, оскільки передбачає використання можливостей закладів ППО, інших суб'єктів ПК, спрямованих на професійний розвиток вчителів ЗЗСО, діяльність яких включає: курси ПК, заходи міжквестаційного періоду (семінари, конференції, диспути, воркшопи, тренінги, вебінари, організацію стажування тощо), участь педагогів у дослідно-експериментальній роботі за напрямками, розгортанні інноваційної діяльності, апробації підручників.

Зважаючи на необхідність оперативного реагування системи ППО на зміни у загальній середній освіті, важливо проаналізувати ключові підходи до розроблення й впровадження освітніх програм курсів ПК задля якісного забезпечення розвитку професійних компетентностей вчителів НУШ, сприяння їх готовності до реалізації завдань Державного стандарту. Розгортання будь-якої діяльності з ПК має базуватися на методологічних підвалинах функціонування освітньої галузі, до яких, окрім принципів дидактики, важливо віднести і принципи побудови освітніх програм ПК на засадах андрагогіки, серед яких:

– *гуманізм*, що ставить педагога і його професійні потреби в епіцентр всіх заходів з професійного розвитку, враховує особливості навчання дорослих, базується на професійному й життєвому досвіді тих, хто проходить курси ПК, враховує суспільну важливість професії «вчитель», психологічну специфіку діяльності цієї категорії фахівців;

– *демократизм*, що передбачає рівні права і свободи для всіх учасників процесу ПК;

– *безбар'єрність і свобода вибору*, що гарантує всім учасникам освітнього процесу вільний доступ до всіх освітніх програм ПК, їх навчально-методичного забезпечення, зокрема, в змішаному, дистанційному/онлайн режимі, вільний вибір контенту і форм навчання, який відповідає потребам слухачів;

– *відкритість і прозорість*, що дає можливість кожному слухачу мати вільне спілкування й зворотній зв'язок з розробниками освітніх програм і викладачами, висловлювати власні думки і пропозиції щодо тих чи інших питань професійного розвитку;

– *доступність* – передбачає вільне користування репозитаріями і навчальними освітніми платформами (LMS) суб'єктів ПК, що використовується для дистанційного й змішаного навчання слухачів;

– *мобільність*, що передбачає швидке реагування суб'єкта ПК на потреби галузі й ЗЗСО, запити слухачів у процесі розроблення й впровадження освітніх програм ПК;

– *самостійне навчання* як обов'язкова й невід'ємна складова безперервного професійного розвитку вчителя, в основі якого – постійний пошук і мотивація до удосконалення й покращення своєї роботи;

– *партнерська взаємодія та узгодженість дій* як право всіх суб'єктів ПК на участь у заходах з професійного розвитку педагогів, отримання відповідних консультацій, проведення заходів з супервізії, зворотній зв'язок тощо;

– *практико зорієнтованість*, що передбачає максимальне використання годин навчального плану програм ПК на розвиток практичних навичок і умінь слухачів, посилення на кращі практики та врахування досвіду вчителів щодо впровадження Державного стандарту;

– *випереджувальний характер*, оскільки впровадження Державного стандарту кожного наступного ступеня загальної середньої освіти вимагає вчасної та якісної підготовки педагогів за новими стандартами, програмами і відповідним навчально-методичним, інформаційно-цифровим забезпеченням;

– *диференціація* змісту й форм ПК в залежності від категорій педагогічних працівників, їх запитів і потреб;

– *неперервність* професійного розвитку педагога, що передбачає постійне поповнення й оновлення знань, удосконалення й розвиток відповідних професійних і загальних компетентностей протягом усього процесу професійної діяльності.

Перелік компетентностей, які передбачено Державним стандартом для учнів Нової української школи, вимагає ґрунтовного переосмислення змісту і форм ПК педагогів з метою їхньої якісної підготовки до роботи в умовах нових викликів на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів, диференціації форм і змісту навчання. Першочерговим у розробленні програм навчання є узгодженість змісту і очікуваних результатів курсів ПК між професійним стандартом за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (загальні і професійні

компетентності) [7] і вимогами до компетентностей учнів за освітніми галузями Державного стандарту. При цьому, зміст навчання повинен формуватися у відповідності з функціями та завданнями, покладеними на педагогічних працівників окремо взятої освітньої галузі: мовно-літературна, математична, природнича, технологічна, інформатична, соціальна і здоров'язбережувальна, громадянська та історична, мистецька, фізична культура. Ця думка знаходить своє підтвердження і в результатах моніторингових досліджень, проведених в межах у рамках НДР «Науково-методичні засади організації та проведення дослідно-експериментальної роботи в навчальних закладах України у контексті реалізації Концепції Нової української школи: 2017-2024 рр.». Найбільш затребуваним є питання методичної підтримки вчителів за освітніми галузями, оскільки крім загальних рекомендацій і порад, вчитель потребує практичного розкриття (на прикладі конкретної освітньої галузі) питання щодо опанування навчальних програм: які теми можна пройти оглядово, які пропустити, а які залишити на наступний рік. Освітня програма ПК має дати відповідь на питання «Як?», «Яким чином?» розвивати, наприклад, професійні компетентності вчителя літератури задля успішної реалізації Державного стандарту з літературної компетентності, складниками якої є емоційно-ціннісна, літературознавча, загальнокультурна, компаративна компетенції особистості; критерії оцінювання учнів, шляхи досягнення кінцевого результату, тобто:

- які теми віднести до інваріантної складової навчального плану ПК, які з них загальні, що можуть бути у змісті курсів для всіх категорій педагогів, а які мають розкривати специфіку професійної діяльності вчителя конкретної освітньої галузі;

- які теми можуть бути запропоновані для варіативної складової;

- які форми навчання є найбільш ефективними з огляду на масове використання можливостей інформаційно-цифрового середовища, дистанційної, змішаної освіти;

- яким чином адаптувати проведення практичних занять до можливостей дистанційної форми задля максимального отримання позитивного результату.

Особливої уваги в умовах сьогодення потребує питання підготовки педагогів до подолання освітніх втрат, що можуть бути спричинені як індивідуальними, так і структурними чинниками, зокрема масштабними надзвичайними ситуаціями (вплив пандемії COVID-19, повномасштабна війна). У змісті курсів ПК варто передбачити розгляд поняття «освітні втрати», питання організації тьюторства і додаткових компенсаційних занять, психологічної підтримки учасників освітнього процесу.

Одним з найбільш важливих принципів побудови змісту й вибору форм ПК є диференціація.

Важливим у цьому контексті є побудова змісту курсів ПК і вибір форм навчання з урахуванням категорій слухачів: молодий спеціаліст, вчитель другої категорії, вчитель вищої категорії, вчитель-методист, вчитель-наставник, вчитель-тренер, супервізор тощо. Як показали проведені нами дослідження, молоді вчителі потребують більше практичних занять для оволодіння як традиційними, так й інноваційними методиками і технологіями навчання. Програма ПК має запропонувати для молодого спеціаліста такі форми навчання, які були б найбільш ефективними для розвитку його професійних компетентностей, наприклад, як якнайкраще навчити учнів здобувати і опрацьовувати інформацію з різних (друкованих та цифрових, зокрема аудіовізуальних) джерел, критично осмислювати її, використовувати в усній та письмовій комунікації для обстоювання власних поглядів, переконань, суспільних і національних цінностей, що передбачено ключовими компетентностями Державного стандарту. Саме тому більша частина годин програми ПК (до 80% за даними опитування молодих фахівців) для цієї категорії має виділятися на практичні заняття.

Особливої уваги розробників освітніх програм ПК потребують категорії досвідчених педагогів. За даними проведеного дослідження 87% з них бажають ділитися досвідом, розкривати секрети своєї педагогічної майстерності, тобто, бути активними учасниками освітнього процесу на курсах ПК, а не спостерігачами чи пасивними слухачами лекцій. Зважаючи на вище описану специфіку, необхідним є передбачення активних форм роботи (перевернуте навчання, навчальні тренінги, технології Workshop, панельні дискусії, форум-діалоги, методика «Відкритий простір (Open Space)», «Майстерня Майбутнього», «Стіна слави» тощо), здійснення випереджувальних дій щодо залучення досвідчених учителів до спільної роботи з викладачем, окремими групами слухачів, консультування колег, педагогічного супроводу, тощо.

Вивчення змісту запропонованих регіональними закладами ППО освітніх програм ПК для вчителів 1-4 кл., 5-6 (7 пілотних) класів НУШ, показало, що всі вони передбачають як основне завдання – розвиток/удосконалення загальних і професійних компетентностей вчителів НУШ, їх підготовку до роботи за новими Державними стандартами і базуються на використанні сучасних освітніх технологій, зокрема – можливостей інформаційно-цифрового середовища [8]. Значна частина освітніх програм включають і питання психолого-вікових особливостей учнів відповідного ступеня школи, створення безпечного освітнього середовища, розкривають актуальні проблеми навчання дітей з особливими потребами тощо. Однак, як показують результати опитування вчителів 5-6 кл. НУШ, більшої уваги потребують питання

більш активного впровадження короткотермінових (6, 8, 15 год.) курсів ПК (65% надають перевагу саме короткотерміновому навчанню), врахування часу проведення курсів (друга половина дня, канікули). Щодо змісту навчання: педагоги вказують на необхідність посилення уваги з розвитку їх лідерської і підприємницької компетентності як складових загальних компетентностей, а також психологічної, інклюзивної, проєктувальної та інноваційної як складових професійних компетентностей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Впровадження Державних стандартів потребує постійної уваги як практиків, так і науковців. Зважаючи на результати проведеного дослідження та аналізу отриманих результатів, серед актуальних питань професійного розвитку педагогів, на удосконалення яких має бути зорієнтована наукова та навчально-методична робота всіх суб'єктів ПК, у першу чергу – курси ПК, варто зосередитися на таких: розвиток лідерської і підприємницької компетентностей як складових загальних компетентностей вчителів; серед професійних компетентностей подальшого удосконалення потребують інформаційно-цифрова, інклюзивна, проєктувальна, прогностична, інноваційна. В умовах воєнного стану особливої уваги і підсилення потребує також розвиток психологічної та здоров'язбережувальної компетентності педагогів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>
2. In-Service Education of Teachers: Overview, Problems and the Way Forward. Eduwen Friday

Osamwonyi Ph.D Tayo Akpata University of Education, Ekiador-Benin. Journal of Education and Practice www.iiste.org ISSN 2222-1735 (Paper) ISSN 2222-288X (Online). Vol.7, No.26, 2016. p.83-86. [Online]. Available: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1115837.pdf>

3. Non-university-based teacher educators' professional learning: A systematic review. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0742051X23003621>

4. Типові навчальні плани та анотовані програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників системи загальної середньої освіти (методичні рекомендації); за заг. ред. Л. І. Даниленко. К.: Логос, 2005. 60 с.

5. Буренко В. М. Як навчити дорослих? Удосконалення професійної підготовки вчителів на курсах підвищення кваліфікації на андрагогічних засадах. Гуманітарні науки : наук.-практ. журнал. – 2009. –№ 4.–С.67–76. URL: [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2800/1/V_Burenko_GN_2\(18\)_IPPO.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2800/1/V_Burenko_GN_2(18)_IPPO.pdf)

6. Клокар Н.І. Розвиток ціннісної складової громадянських компетентностей директорів шкіл у системі підвищення кваліфікації. Педагогічний альманах: збірник наукових праць/ редкол. В.В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. Випуск 35. С. 188 – 194.

7. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Наказ від 23.12.2020 № 2736-20 Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>

8. Післядипломна педагогічна освіта та професійний розвиток URL: <https://imzo.gov.ua/diial-nist-zakladiv-pisliadyplomnoi-pedahohichnoi-osvity/>